

Nyomkövetés – buktatókkal

A zsidó családkutatás viszontagságai

Hirschler András, Budapest (smartlines@smartlines.hu)

2. rész

A Matrikula előző számában a zsidó családok kutatásának két alapvető buktatójára igyekeztem rávilágítani: egyrészt arra, hogy családnevek felvételét csak II. József névrendelete után tették a zsidók számára (is) kötelezővé, másrészt arra, hogy a zsidó anyakönyvezés viszonylag későn indult, és sajnos az anyakönyvek tekintélyes hányada a történelem viharában megsemmisült vagy elveszett.

Mint a cikk első részéből kiviláglott: a magyarországi zsidó családok többségénél a felmenők kutatása legfeljebb a dédszülőkig kecsegtet sikerrel. A hiányos és pontatlan adatok, a héber nevek egyszerűsített fordítása miatt szűkös utónév-készlet, a részben a helyhatóságok tiltó rendelkezései, részben a zsidó kereskedést jellemző nagyfokú mobilitás, a gyakori lakóhely-változtatások, a sokszor követhetetlen névmagyarosítások és még tengernyi más ok következtében fölöttébb nehéz ráakadni a rokoni kapcsolatokat megbízhatóan alátámasztó bizonyítékokra.

Mint előző írásom végén jeleztem, a cikk jelen folytatásában a kutatási források használatának további problémáival foglalkozom.

A harmadik buktató: összeírások

Igazából ezzel kellett volna kezdeni. Hiszen a kötelező anyakönyvezést megelőzően már számos alkalommal készült összeírás a magyarországi zsidóságról, igaz, ezekben eleinte csak az adózó alattvalók szerepelnek, és a családtagokról a legtöbb esetben alig-alig tudunk meg bármit is, mégis értékes támpontot adhatnak egy-egy család itteni történetének feltérképezéséhez. A korai összeírások persze kevés kivétellel latin nyelven készültek. Az eredetileg héberül leírt, majd főleg német átírással használt személynevek tehát latin átírásban jelennek meg, ráadásul sokszor igen nehezen olvasható kézirással. Gyakorta nehezen fejthetők vissza a helynevek is. Ezeket a forrásokat ezért eleve meglehetősen fenntartásokkal kell kezelnünk a felmenők számbavételekor.

Az első országos összeírást 1725-ben rendelte el az uralkodó, hogy felmérjék a zsidó lakosság lélekszámát (főleg a betelepülők létszámának kontrollálása érdekében). Jóval alaposabb és körültekintőbb volt az 1735-1738 között készült Conscriptio Judæorum, amely már mintegy 550 településen

hogy a hagyományos patronímek mellett már ekkor is (t.i. az 1773-75-ös összeírásokban) mind többször tűnnek fel – különösen a német nyelvterületről betelepültek körében és a nagyobb lélekszámú településeken - a születési helyre, a foglalkozásra vagy más, az azonosítást megkönnyítő tulajdonságra utaló családnevek (Práger, Schlesinger, Schneider, Schachter stb.). A Hirschler név ebben a mai formájában viszont ezekben az iratanyagokban sem lelhető fel, annak előfordulására egészen a jóval az 1787-es névrendeletet követően, a már német nyelven készült 1828-as vagyonösszeírásig várni kellett. (Ekkor a Sopron megyei Lakompakon, Kaboldon és Nagykanizsán regisztráltak ilyen néven bérelőket). Hogy az előző összeírás óta eltelt 40 év során, esetleg még a névrendeletet megelőzően, bármikor megjelent volna a Hirschler név, erről sajnos nincs adatunk. Az „-er” toldalék-feltevésém szerint – talán épp a családnév/utónév keveredésének elkerülése érdekében jött idővel használatba.

A negyedik buktató: hallgatók kövek

Ma Magyarországon közel 1600 zsidó temetőt tartanak nyilván, de kevés településen maradtak meg épségben. Sokat az új építkezések során betemettek, megszüntettek, a sírköveknek nyoma veszett. Néhányat vandálok dúltak fel, de a zömüket – főleg vidéken, ahol a zsidó lakosság örökre eltűnt - egyszerűen az enyészet pusztította el. A megyeszékhelyek és néhány nagyobb vidéki város kivételével már csak az elárvult, sokszor gondozatlan zsidó temető az egyetlen jele annak, hogy 200-300 éven át ott zsidók is éltek. Köszönet és tisztelet illeti meg azokat a településeket és az ott élő helytörténészeket, pedagógusokat, akik fontosnak tartják, hogy diákok és önkéntesek segítségével rendbe tegyék és karbantartsák településük egykori zsidó lakosainak sírkertjét.

A régi pápai zsidó temető. 1994-ben az önkormányzat és az egykori pápai zsidók New Yorkban élő lezármozottai anyagi támogatásával rendbe hozták.

Nincs könnyű dolga a kutatónak abban a néhány vidéki temetőben sem, ahol a régi sírkövek még megmaradtak. A sírkövek már besüppedtek, benőtte őket a sűrű aljnövényzet, a megközelítésük is alig-alig lehetséges. A feliratok elkoptak, a temető írásos dokumentumainak már se hírük, se hamvuk.

Az évek során sikerült mégis néhány, a Hirschl (Hirschler) nevet hordozó sírkőre ráakadnom, és kutatótársaimtól is kaptam néhány fényképet ilyen sírokról. A Salgótarjáni utcai temetőben lelhető fel dr. Hirschler Ignác síremléke.

Dr. Hirschler Ignác síremléke

(A zsidó temetőkről bővebben [itt](#).)

Az ötödik buktató: a névmagyarosítás

A 19. század közepétől kezdődően a zsidók asszimilációs törekvéseinek egyik legfontosabb megnyilvánulása az eredetileg kötelezően németes családnevek fokozatos átmagyarítása. Előbb csak a fonetikus átírás jelenik meg (pl. az „sch” helyett „s” használata), majd a német utónevek magyaros megjelenítése (pl. Heinrich helyett Henrik, Julius helyett Gyula, stb.), majd – amikor erre törvényileg lehetőség nyílt – a német családnevek felcserélése magyar nevekre. A névmagyarosításnál nemigen voltak szabályok: volt, aki a német nevet tükörfordította magyarra, volt, aki a születési helyét vagy a foglalkozását vette alapul, és volt, aki csak ötletszerűen - legfeljebb az eredeti német név kezdőbetűjét megtartván - választott nevet magának. A Hirschlerekből lett Alberti, Bán, Bíró, Fenyvesi, Halász, Hajdú, Hajós, Halmágyi, Halmos, Hámori, Harangozó, Hárshegyi, Hartai, Havas, Hazai, Hegedűs, Hegyi, Heltai, Hetényi, Hollós, Hollósi, Honti, Hortai, Horvát, Hűvös, Isléry, Körmendi, Mátrai, Orbán, Palotay, Róna, Szarvas, Szarvasi, Szekeres, Szilárd, Vándor, Vende, Zalán... Sajnos az önkéntes indexelők minden erőfeszítése ellenére a Macse névmagyarosítási adatbázisa még korántsem teljes, így azután lehetséges unokaöcsém, -bátyáim és egyéb rokonaim felderítése sajnos a lehetetlennel határos.

A hatodik buktató: Murphy törvénye

Mint a bevezetőben (ld. a cikk első részét a [Matrikula előző számában](#)) már említettem, áldott emlékű apám – talán valamiféle családi legenda alapján – feltételezte, hogy a család rokonságban állt a nagyhirű [Hirschler Ignác](#) szemészprofesszor leszármazottaival. Bizony, jó is lenne ebben a tudatban élni: hiszen ez a család a magyar szemészet egyik úttörőjén kívül még olyan kiválóságokat is adott a világnak, mint amilyen [Stein Aurél](#) orientalista (Ignác unokaöccse), [Simone Signoret francia színésznő](#) (nagyapja Ignác testvére), [Neuschlosz Kornél](#) építész (többek közt az Állatkert főkapujának és Elefántházának tervezője, Ignác unokaöccse) vagy egy másik testvér, Hirschler (Isléry) Zsigmond Henrik építész, aki Garibaldi zászlója alatt is harcolt tüzérkapitányként.

Cikkem olvasóinak többsége azonban jól ismerheti Murphy, a családkutatásra adaptált törvényt: minden adat megtalálható itt vagy ott, kivéve azokat, amelyeket keresünk. Ignác apja, Hirschler Márkus (1790-1853) módos posztókereskedő volt, cége Pozsonyban székelte. Számos gyermeke közül volt olyan, aki apám nagyapjával egykorú. Elvileg tehát föltételezhető, hogy apám dédapja és Márkus testvérek voltak, de erre – a családnév egybeesésén kívül (ami mint láttuk, semmit nem jelent) – nincs bizonyíték. A pápai anyakönyvek közül – Murphy törvényének ékes bizonyítékaként - pont az 1870-1880 közötti tíz esztendő anyakönyvei veszttek el, azok tehát, amelyekből talán kiderülhetek volna apám nagyszüleinek házassági, halálozási, ennek nyomán pedig talán születési adatai is.

Az ignáci rokonság legendáját így továbbra is csak a családi szájhagyomány őrzi.

Epilógus

Még hosszan sorolhatnánk a zsidó családok kutatásának nehézségeit: az azonos nevek sokaságát, a leánygyermek, a feleségek bejegyzésének hiányát, a bemondás alapján történő anyakönyvi bejegyzések bizonytalanságait, a téves bejegyzések okozta zűrzavarokat. Talán a legfájóbb mind között az, hogy a negyvenes évek üldöztetései, majd a holokauszt során elkallódtak, elvesztek a családi dokumentumok, és nagyon sokan elpusztultak azok közül, akik emlékezetében még megőrződtek a család eredetére vonatkozó ismeretek.

Ha azonban a siker esélye ennyire csekély, akkor mégis mi készítené szerte világon ezeket arra, hogy időt, fáradságot, pénzt nem kímélve kutassák családjuk történetét, eleik, felmenőik kilétét? Csak a saját válaszomat ismerem: számomra a családkutatás az egyik legszórakoztatóbb és legtanulságosabb elfoglaltság. Interdiszciplináris jellegének köszönhetően az általános földrajz- és történelemtudománytól, a vallás-, kultúra- és helytörténeten át a speciális – a nevekkal, kézírással, népszokásokkal, foglalkozásokkal, betegségekkel, stb. kapcsolatos – szaktudásig az ismeretek legszélesebb köréhez segíti hozzá a kutatót. Mindemellett pedig – némi szerencsével – rálehetünk vélt vagy valóságos rokonainkra, új barátságokat, ismeretségeket köthetünk.

Az érdeklődők családi [webhelyemen](#) sok érdekes történetet találhatnak a világon számos helyen felbukkanó Hirschlerekről. Hogy közülük kiknek a leszármazottjaival állók rokonságban, ezt – mint a fentiekben bemutatam – aligha tudom kideríteni. Számomra ezért minden Hirschler szívesen látott rokon.

És ezzel igazából nem is tévedhetek nagyot. Hiszen a legújabb genetikai kutatások szerint ([ld. a Szombat cikkét](#)) „az összes askenázi zsidó ... egy szűk, alig 350 emberből álló populációra tudja visszavezetni felmenőit, akik valamikor 600-800 évvel ezelőtt éltek.” A kutatók által létesített génadatbázis tanúsága szerint az askenázi zsidók ősei eredetileg nagyjából félig európaiak, félig közelkeletiek (levanteiek) voltak, vagyis etnikailag kevert csoportról van szó. A kutatók meglepő végkövetkeztetése, hogy az Európában élő zsidók mindegyike legfeljebb 30. fokú unokatestvérei egymásnak.